

УДК 81367:821.161.2Франко

**ЛЕКСЕМИ ‘ФОРЛЯДУНОК’ І ‘ФЕРЛЯДУНОК’
У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ІВАНА ФРАНКА**

Зеновій Терлак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
бул. Університетська, 1, кімн. 234, Львів Україна, 79000,
тел.: (0 322) 239 47 17
e-mail: zterlar@gmail.com*

Пояснено зміст варіантних лексем ‘форлядунок’ і ‘ферлядунок’, які функціонують у поетичних і прозових текстах Івана Франка. З’ясовано, що пояснення цих слів у Зібранні творів у п’ятдесяти томах не завжди відповідає їх реальному значенню в межах авторського контексту. Семантичний діапазон ужитих у художньому мовленні лексичних одиниць набагато ширший від того змісту, який традиційно приписують цим словам. Якщо у прямому значенні лексеми ‘форлядунок’ (‘ферлядунок’) означають ‘виклик до суду’, то в переносному вживанні вони називають і ‘наказ’, і ‘розпорядження’, і ‘повідомлення’, які можуть стосуватися будь-яких життєвих ситуацій.

Ключові слова: форлядунок, ферлядунок, словник мови Франка.

DOI <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2108.68.8881>

Постановка проблеми; актуальність дослідження та його зв’язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Статтю присвячено проблемі пояснення застарілих і рідковживаних слів у художніх текстах Івана Франка.

Творчість Івана Франка припадає на другу половину XIX – поч. XX ст. Як засвідчує „Зібрання творів у п’ятдесяти томах”, у поетичних і прозових текстах письменник вживав чимало слів, які вже незрозумілі для сучасного читача і потребують спеціальних пояснень. Укладачі п’ятдесятитомного видання провели масштабну за обсягом і труднощами роботу й додали до кожного тому спеціальні словнички, у яких пояснено зміст рідковживаних та застарілих слів, що функціонують у Франковому художньому мовленні. Так, наприклад, у першому томі таких лексем є 378, у другому – 291, у третьому – 190, у п’ятому – 162, у двадцять другому – 219 і т. д. Є спроби звести ці пояснення в окремі словники [див.: 4; 5]. Проте, як показують спостереження, додані до кожного тому „Пояснення слів” охоплюють далеко не всі лексеми, які потребують спеціального коментування. Наприклад, у другому томі, у якому поміщено збірки „Зів’яле листя” і „Мій Ізмарагд”, не пояснено слів *авізо*, *верії*, *дреколя*, *конфіскабль*, *корець*, *потратувати*, *закленутий*, *фанти*, *троща*, *дістодь-то*. Зміст окремих лексем розкрито неточно, наприклад, іменник *праса* в контексті „*Чи те горе, як праса, щоб із серця пісень надушить?*” потрактовано як *прасування* [див. II, 529]. Усе це дає підстави вважати, що нове перевидання художньої спадщини письменника потребує ґрунтовного перегляду як обсягу застарілої лексики, яка функціонує в художніх текстах Івана Франка, так і точності її пояснення відповідно до змісту творів, уміщених у кожному томі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій; виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означувана стаття; новизна дослідження.

Проблему тлумачення семантики як загальноновідомих, так і застарілих слів, що ілюструють особливості художнього мовлення Івана Франка, частково розв'язують спеціальні словники, створені на базі окремих його поетичних збірок [див.: 9; 10; 11]. Коментуванню змісту деяких лексем, що функціонують у художніх творах письменника, присвячено роботи [3; 6; 7; 8]. Проте іншомовні лексичні запозичення *форлядунок* і *ферлядунок*, які були характерні для комунікації галичан у другій половині XIX – першій половині XX ст. і які знайшли своє відображення як у мові автора, так і в мовленні персонажів, ще не були об'єктом окремих спостережень.

Викладення основного матеріалу.

У художніх текстах Івана Франка лексеми *форлядунок* і *ферлядунок* виступають як орфографічні варіанти, які, проте, відрізняються частотністю вживання: уживанішим є слово *форлядунок* (поема „Коваль Бассім” – 3 рази, повість „Перехресні стежки” – 1 раз), рідше – *ферлядунок* (по одному разу – в поетичному циклі „До Бразилії” (збірка „Мій Измарагд”, передрук у збірці „Давне і нове”) і повісті „Великий шум”). У зібранні творів Івана Франка в 50-ти томах значення обох лексем пояснено як *судова повістка, виклик до суду* [див.: II, 530; V, 380; XX, 483; XXII, 515].

Аналогічно витлумачено значення застарілих слів *форлядунок*, *ферлядунок*, *ферладунок* і в діалектних словниках української мови, зокрема у „Словнику бойківських говірок” М. Онишкевича та короткому словнику „Гуцульські говірки” за ред Я. Закревської.

М. Онишкевич пов'язує лексему *форлядунок* із німецьким *Vorladung* (*виклик до суду*), яку українська мова запозичила через посередництво польської (*forladunek*) [2 : 232]. Автори короткого словника „Гуцульські говірки” теж із посиланням на німецьке *Vorladung* витлумачують зміст застарілих діалектних слів *ферладунок* (*ферлядунок*) [1 : 196].

Як показують спостереження, у поетичних і прозових художніх текстах І. Франка лексеми *форлядунок* і *ферлядунок* переважно вжито у значенні *повістка, виклик до суду*. Так, у повісті „Перехресні стежки” змальовано сцену, коли „пан секретар” попередньо перевіряє, хто з селян, які прийшли на „судову розправу”, присутній, але робить цю перекличку дуже швидко, так що не всі змогли добре розчутити своє прізвище. Справи тих, хто моментально не відізався, бо серед загального шуму не дочув свого прізвища, знімали з порядку денного. „Роззяви-селяни, що не обізвалися в першій хвилині, чухалися в потилицю і зітхали важко, але не відходили, мнучи в руках *форлядунок*» і ждучи таки ще якоїсь ласки Божої” [XX, 307].

У повісті „Великий шум” створено негативний образ комісара староства Годієри, який займав подвійну позицію у стосунках між селянами і панами – з одного боку, він підбурював селян до судових процесів із панами за несправедливо забрані селянські ґрунти, а з другого боку, – видавав себе за людину, що виступає в обороні панських інтересів. Обурені такою негідною поведінкою, селяни дорікають комісарові Годієрі: „Знаємо, знаємо, як ви вислугували ся ріжним урядникам починаючи від пана старости, а кінчачи остатнім возним та гайдуком. Як ви в процесах фальшивували свідоцтва, крали *ферлядунок*, аби покривджена сторона не стала на термін” [XXII, 305].

У такому ж значенні лексему **форлядунок** вжито два рази і в поемі „Коваль Бассім”. Головний герой потрапляє в різні життєві ситуації, але хитрощами йому завжди вдається вийти сухим із води і заробити собі грошей, яких вистачає на „смачну вечерю”. Так, одного разу якась жінка вирішила подати свого чоловіка на суд, бо той має перед нею борг – не дає обіцяних грошей „на штильки, стяжки й одежу”. Коли вона зустріла у храмі гарно вбраного Бассіма, то прийняла його за возного – судового писаря – і почала просити, щоб той за винагороду вписав до протоколу її скаргу, дістав **'форлядунок'** і тоді викликав чоловіка до суду. Спокушений обіцяною грошовою віддякою, Бассім охоче погодився виклопотати в суді для жінки **'форлядунок'**. Та одержавши відповідну плату, Бассім відхрещується і від баби, і від її чоловіка, бо він не возний, не писар, а звичайний коваль.

Художні тексти Івана Франка засвідчують, однак, що лексеми **форлядунок** і **ферлядунок** уживаються в них також і з іншими значеннями, які упорядники відповідних томів, на жаль, не взяли до уваги. Так, одне з них зреалізоване в поетичному циклі „До Бразилії”, що увійшов до збірки „Мій Измарагд”. Іван Франко майстерно змалював усі труднощі, пов’язані з еміграцією українських селян на південноамериканський континент. Емігрантам обіцяли в Бразилії „хлопський рай”, „край багатий”, „плідних земель безмірні простори”, і вони наївно повірили в це, але дійсність розчарувала їх. Про свої численні еміграційні пригоди вони розповідають у листі до земляків. Поволі звикаючи до нових умов проживання і нелегкої праці, українські емігранти, однак, нарікають: „Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут Молиться ні балакать не дадуть. На нас у місті крикнув Кандзюбінський: „Nie wolno tutaj gadać po rusińskij! Tu polski kraj i polski Bóg i król! Po polsku gadaj albo gębę stul!” [II, 271].

Селяни розуміють, що в цій ситуації діватися їм нікуди: „Га, що ж, коли так острій **ферлядунок**, хай буде й так! Який нам тут рятунок?” [II, 271].

Подане в другому томі пояснення **'ферлядунок – виклик до суду'** [II, 513] виглядає явно недоречним. У такому контексті цю лексему вжито в переносному значенні – як **'наказ, вимога'**. Це підтверджує і її сполучуваність з прикметником – **острий ферлядунок**.

А в поемі „Коваль Бассім” лексема **'форлядунок'** реалізує ще інший відтінок переносного вживання. Іван Франко розповідає, як Бассім став самозваним бильдаром – охоронцем порядку при царському дворі. Спочатку особиста охорона халіфа сприйняла Бассіма як бильдара якогось багатого еміра і вирішила задобрити його. Капітан бильдарської варті посилав Бассіма до багатого торговця солодощами з наказом, щоб той повернув у царську казну свій борг. „Любий друже, – звертається капітан до Бассіма, – я бажано, Щоб про нас ти в своїм краю Словом спом’янув незлим, – Тим-то на' тобі дарунок, Сей скарбовий **форлядунок**, – Слухай, що зробити з ним. Сей Отман – то мушиш знати – Се цукорник пребагатий, А ся картка – то указ, Щоб у царськую шкатулу Довг зі звісного титулу Здав – п'ять тисяч драхм сей час” [V, 165]. Тут у поєднанні з прикметником **скарбовий** названа лексема означає **'повідомлення державної скарбниці як різновид державного указу'** (порівн: „А ся картка – то указ”), що теж не відповідає поданому в п'ятому томі поясненню **'виклик до суду'**.

Потребує пояснення і зафіксована у Франкових текстах орфографічна варіантність аналізованих лексем. При поясненні їх семантики мовознавці покликаються на німецьке **Vorladung**, що є похідним від дієслова **vorladen** – **'ви'кликати когось кудись (в суд і т. д.)'**. Але в німецькій мові існує також і дієслово **verladen** (щоправда, з іншим значенням – **'вантажувати; розвантажувати'**), і відповідний похідний іменник –

Verladung. Очевидно, під його графічним впливом у польській мові¹, а відтак і в українській закріпилась форма '*ферлядунок*' на позначення документа, що містить певне повідомлення, розпорядження, якийсь наказ тощо.

Висновки.

Аналіз семантики варіантних лексем *форлядунок* і *ферлядунок* у поетичних і прозових текстах Івана Франка показав, що ці запозичення функціонують тут не лише у прямому, а й переносних значеннях, чого не врахували редактори Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Запропоноване в окремих томах пояснення цих слів як '*судова повістка; виклик до суду*' не завжди відповідає змістові вжитих у них слівосформ (*строгий ферлядунок, скарбовий форлядунок*). Семантичний діапазон аналізованих лексем набагато ширший – вони означають і '*наказ*', і '*розпорядження*', і '*повідомлення*', які можуть стосуватися будь-яких життєвих ситуацій.

Перспективи використання результатів дослідження.

Проведені спостереження і зроблені висновки можна використати при підготовці до друку Повного зібрання творів Івана Франка, про яке говорять сучасні франкознавці і яке потрібно готувати на цілком інших методологічних і наукових засадах. При перевиданні Франкової художньої спадщини слід врахувати багатозначність ужитих у текстах лексем *форлядунок* та *ферлядунок* і відповідно відобразити це у доданому до кожного тому „Поясненні слів”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуцульські говірки: Короткий словник. – Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997.
2. *Онишкевич М.* Словник бойківських говірок. – У 2 ч. / М. Онишкевич. – Ч. 2 : О–Я. – Київ : Наук. думка, 1984.
3. *Пшеничний Є., Трегуб М.* Від 25-ти до 100-томника Івана Франка (текстологічні причинки) / Є. Пшеничний, М. Трегуб // Франкознавчі студії. – Випуск четвертий. – Дрогобич, 2007. – С. 486–519.
4. Рідкісні слова у творах І. Франка // Енциклопедія життя і творчості Івана Франка. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Studies/RareWords.html>.
5. Словничок з творів Івана Франка: Зведений словничок пояснень слів з видань творів Івана Франка. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/26091>
6. *Терлак З.* Текстологічний аналіз збірки І. Франка „Зів'яле листя” // Іван Франко. „Зів'яле листя”: тексти, матеріали, дослідження / З. Терлак. – Львів, 2007. – С. 341–359.
7. *Терлак З.* Лексема „Кальварія” в текстах Івана Франка / З. Терлак // Вісник Львівського університету. – Серія філолог. – 2017. – Вип. 64. – Ч. 1. – С. 256–260.
8. *Терлак З.* „Мов лопотова та війна у байці” (до проблеми коментування Франкових текстів) // Серце чистеє, думка чесная... / Збірник наукових праць і матеріалів на пошану Ірини Ощипко / З. Терлак. – Львів, 2018. – С. 441–448.

¹Порівн. уживання цього слова у польській мові: *Dostałem jednego dnia ferladunek* (Bocian, 1.04.1914). *Przyszedłem do biura. Pokazuje ferladunek, a tu mnie prowadzą odrazu do dyrektora* (Nowy kurier, 1932, 08.05. R.43, №178). *Za jaki miesiąc dostają wezwanie — jak to u nas mówią — ferladunek. Pisze Polskie Radio ze Lwowa i mnie zaprasza, abym przyjechał, bo dostałem w nagrodę zegarek srebrny i mam mówić do radia* (Nasza Praca, 1937, 49).

9. *Терлак З.* Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Зів'яле листя” / З. Терлак. – Львів, 2010. – 394 с.
10. *Терлак З.* Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Мій Ізмарагд” / З. Терлак // У двох частинах. – Частина перша: А – М. – Львів: Априорі, 2016. – 424 с.
11. *Терлак З.* Словник мови поетичної збірки Івана Франка „Мій Ізмарагд” / З. Терлак // У двох частинах. – Частина друга: Н – Я. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 428 с.
12. *Франко І.* Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. – Київ, 1976–1986. Покликаючись на це видання, у дужках вказуємо римською цифрою том, арабською – сторінку.

REFERENCES

1. Hutsulski hovirky: Korotkyi slovnyk. – Vidp. red. Ya. Zakrevska. – Lviv, 1997.
2. *Onyshkevych M.* Slovnyk boikivskykh hovirok. – U 2 ch. / M. Onyshkevych. – Ch. 2 : O–Ia. – Kyiv : Nauk. dumka, 1984.
3. *Pshenychnyi Ye., Trehub M.* Vid 25-ty do 100-tomnyka Ivana Franka (tekstolohichni prychnyky) / Ye. Pshenychnyi, M. Trehub // Frankoznavchi studii. – Vypusk chetvertyi. – Drohobych, 2007. – S. 486–519.
4. Ridkisi slova u tvorakh I. Franka // Entsyklopediia zhyttia i tvorchosti Ivana Franka. – Rezhym dostupu: <http://www.i-franko.name/uk/Studies/RareWords.html>.
5. Slovnychok z tvoriv Ivana Franka: Zvedenyi slovnychok poiasnen sliv z vydan tvoriv Ivana Franka. – Rezhym dostupu: <https://zbruc.eu/node/26091>
6. *Terlak Z.* Tekstolohichni analiz zbirky I. Franka „Ziviale lystia” // Ivan Franko. „Ziviale lystia”: teksty, materialy, doslidzhennia / Z. Terlak – Lviv, 2007. – S. 341–359.
7. *Terlak Z.* Leksema „Kalvariia” v tekstakh Ivana Franka / Z. Terlak // Visnyk Lvivskoho universytetu. – Serii filoloh. – 2017. – Vyp. 64. – Ch. 1. – S. 256–260.
8. *Terlak Z.* „Mov lopotova ta viina u baitsi” (do problemy komentuvannia Frankovykh tekstiv) // Sertse chysteie, dumka chesnaia... / Zbirnyk naukovykh prats i materialiv na poshanu Iryny Oshchypko / Z. Terlak – Lviv, 2018. – S. 441–448.
9. *Terlak Z.* Slovnyk movy poetychnoi zbirky Ivana Franka „Ziviale lystia” / Z. Terlak – Lviv, 2010. – 394 s.
10. *Terlak Z.* Slovnyk movy poetychnoi zbirky Ivana Franka „Mii Izmarahd” / Z. Terlak // U dvokh chastynakh. – Chastyna persha: A – M. – Lviv: Apriori, 2016. – 424 s.
11. *Terlak Z.* Slovnyk movy poetychnoi zbirky Ivana Franka „Mii Izmarahd” / Z. Terlak // U dvokh chastynakh. – Chastyna druha: N – Ya. – Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2016. – 428 s.
12. *Franko I.* Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh / Ivan Franko. – Kyiv, 1976–1986. Poklykaiuchys na tse vydannia, u duzhkakh vkazuiemo rymskoioi tsyfroi tom, arabskoioi – storinku.

Стаття надійшла до редколегії 30. 04. 2018
доопрацьована 30. 06. 2018
прийнята до друку 15. 08. 2018

THE WORDS 'FORLADUNOK' AND 'FERLADUNOK' IN LITERARY TEXTS IVAN FRANKO

Zenovij Terlak

*Ivan Franko National University of Lviv,
The Ivan Kovalyk Department of Ukrainian Language,
Universytets'ka Str. 1, Room 234, Lviv, Ukraine, 79000,
phone: (0322) 296 47 17,
e-mail: zterlak@gmail.com*

The article analyzes the peculiarities of the use in the fictional texts of Ivan Franko of the obsolete words of '*форлядунок*' and '*ферлядунок*'. It is established that the editorial explanation of these lexemes in the Collected Works of Ivan Franko in 50 volumes does not always correspond to their actual content. In all cases, these nouns are commented on with one meaning – like 'judicial summons; official notification of the summons to the court'. However, Ivan Franko's artistic texts give examples of their portable use when they designate both an order, an order, and a message that can relate to different life situations.

In the contexts under study, the semantics of the nouns being analyzed are determined by their compatibility with the dependent adjectives (*строгий ферлядунок, скарбовий форлядунок*).

Nouns '*форлядунок*' and '*ферлядунок*' are orthographic variants. The first of them ('*форлядунок*') corresponds with the German **Vorladung** and is borrowed by the Ukrainian language with the mediation of Polish. In German there is another lexeme – **Verladung**, used, however, in a different meaning. Under the sound influence of the latter, a form of '**ferladunek**' spread in the Polish language, which also became Ukrainian as a '*ферлядунок*'.

With a new reissue of Ivan Franko's works, one should take into account the polysemy of the nouns of the *форлядунок* (*ферлядунок*), and accordingly reflect it when explaining the meanings of these words.

Key words: forladunok, ferladunok, dictionary of Franko works.